

CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ

A FALUSI CSALÁDOK MŰKÖDÉSÉNEK VÁLTOZÁSA

Konferenciánk célja a rendszerváltozás és következményeinek vizsgálata. Az ehhez szükséges információk vagy a változási folyamatok megfigyeléséből, követéséből származnak, vagy pedig a rendszerváltozás előtti és utáni adatfelvételek eredményeinek egybevetésén alapulnak. Az általam bemutatott kép ez utóbbi módszeren alapul: a Központi Statisztikai Hivatal 1986. és 1993. évi időmérleg felvételeinek adatait állítottam egymás mellé és kíséreltem meg hipotézisek megfogalmazását arra nézve, hogy az időmérleg tükrében milyen változások is mehettek végbe a falusi családok életében.

Rendkívül hálás vagyok a Központi Statisztikai Hivatalnak, hogy az itt elemzett adatokat azok publikálása előtt rendelkezésemre bocsátotta, Harcsa István főosztályvezetőnek, és különösen Falussy Bélának, aki fáradságot nem kímélve kérésre külön feldolgozásokat készíttetett. Itt elkövetett téves értelmezésekért minden felelősség engem terhel és az alaposabb, további szempontokat is egyszerre érvényesítő elemzés és annak publikálása rájuk vár, amihez sok sikert kívánok.

Illetlenség részemről, hogy ezek után arról szólnak, hogy milyen korlátai vannak az időmérleg adatok értelmezésének, de talán ezen módszerrel való 30 éves kapcsolat megbocsáthatóvá teszi. Az időmérlegek tulajdonképpen azt jegyzik fel, hogy az előzetesen kidolgozott tevékenység jegyzékben szereplő aktivitások milyen mértékben fordulnak elő, mennyi időt vesznek igénybe. Következik ebből, hogy olyan magatartások, amelyek nem kerültek be a listára nem fognak önálló tételként szerepelni, ami különösen akkor torzíthat, ha jelentős változások zajlottak le a társadalomban, s ezáltal éppen az új vonások jelzése marad el.

Elemzésem másik gyengéjét majd a részletes feldolgozás után korrigálni lehet: én a 18–69 éves aktív férfiak és nők adatait elemeztem a községekben a jelzett két időpontban s ebből következtettem a családi élet szempontjából érdekes jellegzetességekre. Kimaradtak az inaktívak, akik pedig éppen a családi tevékenységek szempontjából nagyon is lényegesek lehetnek, továbbá még nem áll rendelkezésre az anyagnak a megfigyelték családi állapot szerinti bontása.

Rátérve az érdemi fejtegetésekre, az első megválaszolendő kérdés, hogy a rendszerváltást követően kialakult munkanélküliség a magyar falvakban is létrehozta-e azt az eltolódást a férfiak és nők kereső tevékenységét illetően, amiről a családszociológiai irodalomban sokat olvashatunk: nevezetesen, hogy míg a férfiak főfoglalkozásként űzött kereső tevékenysége csökkent, addig a nőké emelkedett.

A válasz: igen. Az 1986-os adatokkal összehasonlítva a megfigyelés napján főfoglalkozást folytató férfiak aránya 1993-ra csökkent, míg a nőké magasabb lett. Ezzel összhangban e tevékenységre fordított idő hossza a férfiaknál rövidebb, a nőknél hosszabb lett. Valószínű, hogy az 1993 tavaszára elmélyült munkanélküliség hatásával találkozunk és nálunk is a munkanélkülivé vált férfiak egy része helyébe a feleség lépett. Megjegyzendő azonban, hogy a csökkenés, illetve növekedés mérsékelte: 4%-kal nőtt, illetve csökkent a tevékenységet végzők aránya, 3%-kal kevesebb időt fordítottak rá a férfiak és — ami a legnagyobb változás — 9%-kal többet a nők.

Megjegyzendő, hogy az 1986-os adatokat az 1976-os adatokkal egybevetve a jelzett tendencia már akkor is megállapítható volt, ami óvatosságra int az értelmezésnél.

Az előbbtől eltérő elmozdulás tapasztalható a falusi nők mezőgazdasági jellegű jövedelem-kiegészítő tevékenységénél: ez erőteljesen csökkent. Gyakorisága 1993-ban 20%-kal maradt el az 1986. évitől, ideje pedig 60%-kal. A falusi férfiaknál nem volt a két időpont között változás, illetve minimálisnak nevezhető a csökkenés.

A KSH munkatársai által használt tevékenységi nomenklátúra lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy milyen jellegű mezőgazdasági munkáról van itt szó: az állattartás az, ami elsősorban visszaesett. 1986-ban egy falusi nő 26 percet, 1993-ban viszont már csak 14 percet fordított átlagosan az állatgondozásra háztáji gazdaságában.

Régi vita a családszociológiában, hogy mekkora a családok gazdasági jellegű tevékenységének a jelentősége. Ehhez a fenti adatok alapján azt tehetjük hozzá, hogy mivel a falusi családok mint gazdasági egységek elsősorban a mezőgazdasági jellegű jövedelem-kiegészítés termén működnek, ezért úgy látszik, hogy a falusi családok termelői funkciója gyengült 1993-ra.

Áttérve a háztartási munkákra ezeknél csökkenés figyelhető meg, férfiaknál és nőknél egyaránt falun. A csökkenés azonban nem hozott közeledést a férfiak és nők háztartási munkáját tekintve: 1993-ban is háromszor annyi időt fordítottak a nők e tevékenységre, mint a férfiak; — 198 percet a 63 perccel szemben. Változatlanul a kert, az udvar takarítása, a fűtés, a jármű karbantartása az, ami a férfiak esetében is számottevő időt vesz igénybe.

A háztartási munkák részletes bontásánál kiugrik az épület és lakóhelyiség

felújítására fordított idő csökkenése. Ez falun 1986-ban, de 1976-ban is 14–15 percet vett átlagosan igénybe: 1993-ban 5 percet és a tevékenység előfordulási gyakorisága 7%-ról 3%-ra esett vissza. Nyilván a falusi építési tevékenység lefékeződése fejeződik ki ezen adatokban.

A gazdasági aktivitás hanyatlására utal a közlekedési idő csökkenése is, mégpedig elsősorban a tömegközlekedési eszközök igénybevételéé. 1986-ban a falusi férfiak 29 percet, a nők 21 percet töltöttek ezeken a járműveken: ebből 1993-ra 7, illetve 6 perc maradt. Gyalogoltak az emberek! A férfiak 21 perc helyett 39 percen át, a nők pedig 22 perc helyett 41 percig. Nem változott viszont a személygépkocsi használata, ami többféleképpen is magyarázható. Például úgy, hogy a két felvétel között jelentősen nőtt a falusi családok gépkocsi állománya, amely visszafogott használat mellett is hasonló átlagos tevékenységet és időt eredményezhetett, mint a kisebb számú autó intenzívebb felhasználása 1986-ban.

Érdemi változás nem mutatkozik a személyes fiziológiai szükségletekre fordított időben. Nagyjából ugyanannyit aludtak a falusiak 1993-ban mint 1986-ban. A különbség ez esetben Budapest — község összehasonlításánál mutatkozik: a falusiak több időt fordítottak alvásra, különösen a férfiak, akiknél több mint fél órával hosszabb falunk az éjszaka, mint Budapesten. Nem tapasztalható változás az étkezési időben sem. Változatlanul számottevő a falusi férfiak kocsmázásra fordított ideje s e tekintetben ismét a Budapest–város–község összehasonlítása az érdekes: a falusi férfiak átlagosan 12 percet töltöttek a kocsmákban, a városiak 5-öt, a budapestiek 4-et.

A kulturális, szórakoztató tevékenységre vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a televíziós készülék továbbra is a családi élet középpontja, szerepe még erősödött is. A falusi férfiaknál az átlagos nézési idő 1993-ban már túllépte a két órát, a nőknél pedig megközelítette. Csökkent a falu és Budapest, illetve a városok közötti különbség, sőt ha a tv nézésnek a megfigyelt napon való előfordulási gyakoriságát vesszük alapul, akkor a falusiak 1993-ban már túlszárnyalták a budapestieket. (A férfiaknál 82% 80%-kal szemben, a nőknél 84% 81% ellenében.)

A többi kulturális tevékenység előfordulása csökkent. A könyvolvasásé egészen összezsugorodott, de kevesebbet olvasnak napilapot is falun. A falusi nőknél a kézimunkázás vált egészen jelentéktelenné: 1986-ban még 17% kézimunkázott a megfigyelt napon, 1993-ban már csak 3%.

A tanulás, az önképzés a megelőző időmérleg felvételek idején sem volt jelentős falun, a városokhoz, Budapesthez viszonyítva, de e tevékenység gyakorisága még csak csökkent. 1993-ban már csak a férfiak 1%-a képezte magát, tanult falun, a nőknek viszont közel 3%-a, nagyjából ugyanannyi mint 1986-ban.

Még egy tevékenységet kívánok megemlíteni, amelynek gyakorisága elképzelhető, hogy jelentősen változott a rendszerváltás után s ez a vallásgyakorlás. Nyilvánvaló, hogy ennek alapos vizsgálatához elsősorban vasárnapi időmérlegekre

lenne szükség. Ezek kellő számban, falusi bontásban nem állnak rendelkezésre s így az előző felvételek heti átlagainak összehasonlítása az egyedüli lehetőségünk. Ez a férfiaknál emelkedést, a nőknél viszont csökkenést mutat, de gyakorisága mindkettőnél egészen alacsony 1,3, illetve 1,9%. Ha a hét összes napjára elosztott felvételek alapján próbáljuk megbecsülni a vasárnapi részvételt vallásos összejöveteleken, akkor 10% körüli részvételre következtethetünk, ami nem mutat nagyarányú vallási újraéledésre, de inkább magasabb, mint alacsonyabb a nyugat-európai átlagoknál.

Összegezve az elmondottakat: drámai elmozdulást nem állapíthatunk meg 1986 és 1993 között a falusi népesség időfelhasználásában és ebből arra következtethetünk, hogy az átlagos falusi családok struktúrája sem alakult át nagy mértékben. Az adatok további elemzése azonban módot fog nyújtani arra, hogy ne maradjunk meg az átlagokkal való operálásnál és ebben az esetben, ha már jellegzetes csoportokat lehet megkülönböztetni, kiderülhet, hogy ezeken belül nagyobb változások is lezajlottak és a falusi családok igazi változása egyes új formák, struktúrák, tevékenységek terjedésében, vagy korábbi magatartások újraéledésében mutatkozik.